

Bordás Sándor

Az identitás megőrzése, és a Népcsoportügyek Bécsi Munkaközössége

Komoly elismerést érdemel a szervezőknek az a törekvése, mely szerint immár harminc éve létezik és működik a Népcsoportügyek Bécsi Munkaközössége. Ez a közösség, koncepciójából és szervezettségéből kifolyólag, lámpásként szolgál a különböző kisebbségek számára, akik Bécsbe kerültek politikai, gazdasági okok miatt, vagy a történelem viharai-
ban, őseiknek köszönhetően, idegen ajkú és kultúrájú többséggel kerültek szembe. Ebben a helyzetben, szinte folyamatosan felteszi a kérdést ön-
ma és családtagjai számára a kisebbségbe került ember, hogy „ki vagyok én?”, „kik vagyunk mi?”. Tud-e rá válaszolni, melyik utat kell folytatni? A beolvadás útját, vagy az erős szembenállás útját a többséggel szemben? Vagy található egy harmadik út is?

Lélektani törvényszerűségnek fogható fel, hogy a többségi kultúrákba került kisebbségek keresik egymás társaságát, választ várva arra a kérdésre, hogy a másik kisebbségi mennyire képes megőrizni saját identitását, illetve az asszimiláció útját választja-e. Fontos ez a kérdés mindenki számára, mert ez ad erőt, ahhoz, hogy a mindennapi harcait megvívja az ember. Ebben a helyzetben a kisebbségi kultúrák nagyobb erőt képviselnek a többséggel szemben, különösen akkor, ha olyan szervezetbe tömörülnek, mely az érdekeiket hatékonyan képviselni tudja különböző helyzetekben,

amilyen szervezet a Népcsoportügyek Bécsi Munkaközössége is. Természetesen a többségi kultúra is tudja ezt, és nem valószínű, hogy érdeke erősíteni ezeket a közösségeket, ezért erősen megválogatja, hogy az ország területén mely népcsoportokat ismeri el, kik azok, akiket támogat, és kik azok, akiket próbál ellehetetleníteni. Ezzel a hozzáállással, a többség szinte éket ver a kisebbségek csoportosulásai közé, ezzel is gyengítve azok szervezettségét, hatékony érdekérvényesítését. Ezen a kirekesztésen az ausztriai magyar népcsoport is átesett, különösen mélyen érintette ez a bécsi magyarokat, akik mindig kiálltak a magyar és más kisebbségi népcsoportok mellett, szervezve megmaradásuk és identitásuk megőrzésének feltételeit.

De valójában mit is értünk identitás alatt, és a lélektan hogyan közelíti meg ezt a nagyon is fontos kérdéskört? Az alábbiakban megkíséreljük összefoglalni.

Amikor az identitás fogalmát kezdjük boncolgatni, akkor első gondolatunk az lehetne, hogy a fogalom maga tautologikus, hiszen természetes, hogy az egyén azonos önmagával. Amennyire axiomatikus ez a klaszikus matematikában ($a = a$), annyira nem egyértelmű a lélektanban. Az én-azonosság az a központi erő, amely a személy fejlődését születése pillanatától haláláig vezérli. Vezérfo-

nal, amely a társadalomba való benövészt irányítja.

Mivel az identitással kapcsolatos kijelentések nem „van” típusúak, hanem döntően „kell” megfogalmazások, azt is mondhatjuk, hogy a fogalom etikai természetű a szó matematikai értelmében. Nem azt állítjuk, ami van, hanem azt, ami felé törekszünk, aminek lennie kell (vagy nem szabad). Ezáltal válik érthetővé, miért jelennek meg az identitással kapcsolatos egyéni vagy társadalmi méretű konfliktusok „morális” színezetű problémaként. Az identitáskrizisben vergődő serdülő nem belső problémaként érzékeli állapotát, hanem szülei vagy a tanárai által képviselt nézeteket, életmódot utasítja el: „nem így kell” (Erikson, E., 1963). A nemzeti önazonosságát kereső közép-kelet-európai népek nem önmaguk értékeit keresik elsősorban, hanem a másik, a szomszéd népcsoportokra mondanak nemet: „Nem így kell, nem ilyenek kell lenni.”

Az identitás fogalmát több síkon értelmezhetjük, mi ezt a kérdéskört három területen próbáljuk megragadni.

1. A személyiség-lélektani értelemben az én-identitás az önkép fogalmával hozható kapcsolatba. Az önkép az én-struktúra fontos eleme, az önmagunkkal kapcsolatos ismereteink összessége. Az én-ideál hordozza az önmagunkkal szemben támasztott elvárásokat, így a lelkiismereti funkciókat is. Az én-struktúra harmadik fontos összetevője a reális én, leegyszerűsítve: ahogy mások látnak engem.

2. Szociálpszichológiai értelemben az én-identitás bizonyos szociálisan definiált értékek elsajátítását, a velük való azonosulást jelenti. Csepeli György (1993) megfogalmazásában: „A társas érintkezésben, a másokkal folytatott kommunikáció során

alakul ki folyamatosan az egyén (vagy a csoport) azonosságtudata vagy identitása, amely viszonylag stabil, nehezen változtatható és labilisabb, könnyen változó tudati elemeket egyaránt tartalmazhat. Ez a folyamat elmentmondásos, konfliktusokon, nemegyszer válságokon keresztül zajlik le, mígnem új azonosulási támpontok révén újra helyreáll a harmónia, az identitás viszonylag állandó kerete.” Csepeli a nemzeti identitás két rétegét különbözteti meg, amelyek szociológiailag körülírható rétegekhez is köthetők. Egyik a spontán nemzeti identitás, amely a társadalom legszélesebb rétegeiben jelen lévő, pszichológiailag hatékony képződmény, és ennek révén pl. a magukat magyarokként meghatározó személyek stabil, legnagyobb részben pozitív érzelmekhez jutnak a nemzeti csoporthoz való tartozásuk révén, büszkeséget éreznek a magyar nemzet történelmi, gazdasági, külpolitikai, kulturális és egyéb (pl. sportbeli) teljesítményeinek láttán, és önmaguk azonosságtudatában pozitív szempontként van jelen a magyar mivoltuk. Érzelmi jellegű képződményről lévén szó, ez a fajta identitás az élet korai (6–10 év közötti) szakaszában épül be a személyiségbe. A másik, az ideológiai szintű nemzeti identitás a spontán identitás érzelmi tartalékaira épít, de más jelentős gondolatismerteti elemeket is tartalmaz. Ez a változás szükségképpen összefügg a nagyobb tudatossággal, a magasabb iskolai végzettséggel, illetve a társadalmi munkamegosztásban betöltött hely jellegével. Az ideológiai szintű identitás hordozói szociológiailag persze nem szakadnak el a spontán nemzeti identitással rendelkező tömegektől, hanem számukra mintegy „véleményirányítóként”, a nemzeti szempontból értékelhető információk „strázsái-

ként” jelennek meg. Nem mindegy, hogy az ideológiai szintű identitás milyen ismereti-gondolati elemeket foglal magában e tekintetben: különös figyelmet érdemel az iskola, a tömegkommunikáció, a felsőoktatás és általában véve az értelmiségi rétegek tudatformálását szolgáló intézmények munkája, hiszen javarészt ezektől függ az ideologikus identitás „modernizációja”, azaz nacionalista, avítt, meg nem gondolt gondolatokkal terhes változatainak megbénítása és kiiktatása a társadalmi kommunikáció folyamataiból.

Amikor egy korábbi kutatásunkban kidolgozásra került a konfliktuskezelési szakasz programja, komoly jelentőséget tulajdonítottunk az ideológiai szintű nemzeti identitás területének, e megfontolásból kezdtük el a véleményformáló személyek (polgármesterek, pedagógusok, újságírók, orvosok stb.) képzését, és Csepeli (1993) megfogalmazása az egyik vezérelvként szolgált ebben a munkában (C. Rogers és J. L. Moreno mellett). Ez az elv a következő volt: „Elismerve tehát az azonosságtudat pszichológiai és szociológiai realitását, belátva a nemzeti keretek objektivitását és fontosságát a mai világban, akkor járunk el helyesen, ha az ideológiai szintű nemzeti identitás számára olyan gondolati-tudati mintákat kínálunk, amelyeknek összességét demokratikus nemzeti identitásként jellemezhetjük. Ezen azt értjük, hogy a társadalmi kommunikációban fokozott figyelmet kell szentelnünk a nemzeti lét sajátos problémáinak, de olyan nemzetfogalom alapján, amely nyitott más nemzetek értékeivel és »magától értetődésével« szemben, nem lezárja, hanem kinyitja az utat az emberiséggel való azonosulás felé, és a társadalmi haladás fő vonalába esik. Az ilyen

értelmű nemzeti identitás önismereti jellege folytán kritikus, pozitívumokat és negatívumokat egyaránt képes számba venni a nemzeti »univerzumon« belül, s képes a konfliktusoknak, a feszültségeknek válságformáló tettek és cselekvések irányában történő levezetésére.”

Pataki Ferenc (1982) úgy fogalmaz, hogy az identitás a személyiségnek nevezett konstrukció és a társadalmi struktúra közé elhelyezhető közvetítő kategória, amely az egyén-társadalom viszonyt reflexív módon és szimbolikus formákban építi fel. Pataki (1997) a nemzeti identitást már így definiálja: „A nemzeti identitás én-rendszerünknek az az összetevője, amely a nemzeti-etnikai csoporthoz (kategóriához) tartozás tudatából és élményéből származik – ennek minden értékelő és érzelmi mozzanatával, valamint viselkedési diszpozíciójával egyetemben.”

Az egy adott közösséghez kötődő identitás koncepciója a modern társadalomban számos problémát vet fel, talán azért, mert az áthagyományozott, rögzített identitásokat kínáló közösségek meggyengültek. Ma, a globalizálódás világában központi kérdéssé válhat, hogy a közösségi (nemzeti) identitások miképpen teszik lehetővé az általánosan igazolandó normák mentén kialakuló posztkonvencionális identitás létrejöttét. Véleményünk szerint úgy, hogy reflexszerűen újra megerősödnek, gyengítve ezzel az új identitáslehetőségek kialakulását. Gondoljunk csak a 2006-os, 2010-es szlovákiai választásokra, ahol a már kialakulófélben lévő európai értékek és normák új identitásvonalakat határoztak meg, és a mélyből, viharszerűen feltörő nemzeti identitás keresésének igénye szinte lesöpörte a posztkonvencionális identitás létrejöttének a lehetőségét is. Szlovákia

a nemzeti identitás megerősödésével valószínű szegregálódik, mivel az Európai Unió, féltve a tojánhéj vastagságát, nem megfogalmazott, törékeny európai identitást, reflexszerűen elszigeteli a sajátos, nemzeti identitását megerősítő Szlovákiát, hiszen az nem az univerzalizisztikus normák mentén kíván haladni. De érdekes módon, az Európai Unió eddig Szlovákia felé nem tett általunk elvárt lépéseket, sőt a súlypontok más országok felé tolódtak el.

Több kutató (Ricoeur, 1985; MacIntyre, 1999) bevezeti a narratív identitás fogalmát, mellyel egyrészt megoldást kínál az identitás területén kibontakozó vitákra, másrészt a diszkurzív politikatudomány számára nyújt megfelelő fogódzókat. A narratív identitás egyszerre fejezi ki az egységes élet ideálját és a modern énkép fragmentáltságának realitását, egyszerre ismeri el az egyén autonómiáját és meghatározottságát, egyszerre utal a partikuláris kollektív identitások jelentőségére és az egyetemesre irányuló keresésre. Ricoeur (1985) úgy tartja, hogy az identitás gyakorlati kategória, mégpedig a „Kicsoda?” kérdésre adott felelet, ami nem más, mint elmesélni egy élet történetét. „Az elmesélt történet határozza meg a cselekvő 'kicsodát', akinek az identitása ekképpen narratív természetű. Az elbeszélés segédletével feloldható a személyes identitás alapvető antinómiája, vagyis egyrészt a minden körülmények között változatlan önazonosság tézise, másrészt a változatlan én ideáját mint szubsztancialista illúziót leleplező felfogás, amely teljesen feloldja az alanyt a különböző kognitív és érzelmi affekciókban vagy diskurzusokban. A változatlanságot kifejező 'dologi azonosságtól' (Tengelyi, 1988), amit Ricoeur az *idem* kifejezéssel ragad meg, meg

kell különböztetni az önazonosságot, azaz az *ipsét*, ami azt fejezi ki, hogy maradhatunk ugyanazok, ha változunk is. Nincs olyan lényegi magva az egyéni identitásnak, amelynek változatlanul kellene maradnia ahhoz, hogy ne veszítsük el az önazonosságunkat: az egységes történetben elbeszél, elbeszélhető élet maga az *ipseitás*, azaz a narratív identitás” (in: Boda, 2000). Az elbeszélte identitás koncepciójában az egyén egyszerre olvasója és írója a saját életének, a történet olyan, színre vitt drámai elbeszélés, amelynek a szereplői egyben a szerzői is. Ricoeur a narratív identitást a közösségre is értelmezhetőnek tartja, szerinte a közösségek, éppúgy, mint az egyének, elbeszélésben fogalmazzák meg és őrzik önazonosságukat, tehát az egyéni és közösségi narrációk összefonódnak egymással.

3. Harmadsorban az én-identitás filozófiai-antropológiai probléma, ahol végeredményben az ember önértelmezéséről van szó. Egyénileg ezért az én-identitás elsősorban a szubjektum része, az a kép, ahogy a személy önmaga tudatában megjelenik, ahogy önmagát átéli. Ez az önértékelés nem passzív folyamat, hanem a lélek aktív értelmező tevékenységének eredménye, teljes hermeneutikai kör. Ezért az önazonosságot nem úgy kell felfognunk, mint egy adottságot, hanem mint folyamatosan változó „produktumot”. Az ember tudatában nem átéli, hanem inkább megalkotja önmagát abból a végtelen nyersanyagból, amit az egyén bio-pszichológiai és szociális adottságai felkínálnak. Az én-azonosság ezért végső soron nem objektíválható, inkább önismeretünk végső horizontjaként fogalmazható meg.

Az emberek többsége általában egy nemzeti identitással rendelkezik, melyet származása szab meg, de egy-

re többen vannak olyanok, akik emellett egy második (néha harmadik, negyedik stb.) nemzeti identitással is rendelkezhetnek, attól függően, hogy hová sodorja őket az élet. Mind gyakrabban találkozunk olyan családokkal, ahol a feleség, a férj és a gyerekek által különböző nemzeti identitások

keverednek, binacionális, multinacionális családokat hozva létre. Az ilyen többszörös nemzeti identitású kultúrákban kicsi az olyan konfliktusok valószínűsége, melyek az egyes nemzeti értékek túlhangsúlyozásából eredhetnek a másik kárára, hiszen valószínű mindegyik érték fontos számukra.

Felhasznált irodalom

- Boda Zsolt, *A kommunárius elmélet: identitás, kultúra, értelmezés*, in: Szabó M. (szerk.), *Beszélő politika (A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete)*, Jászóveg Műhely Kiadó, 2000.
- Bordás Sándor, *Az agresszív kód*, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2009.
- Csepeli György, *A meghatározatlan állat*, Ego School Bt., Budapest, 1993.
- Erikson E. H., *Identity: Youth and Crisis*, New York, Norton, 1968.
- MacIntyre A., *Az erény nyomában*, Erkölcseleleti tanulmány, Budapest, Osiris, 1999.
- Moreno J. L., *Gruppenpsychotherapie und psychodrama. Einleitung in die Theorie und Praxis*, Georg Thieme Verlag, Stuttgart, 1959.
- Rogers C. R., *On Encounter Groups*, Harper and Row, New York, 1970.
- Pataki Ferenc, *Az én és a társadalmi azonosságtudat*, Kosuth Kiadó, Budapest, 1982.
- Pataki Ferenc, *Nemzetkarakterológia?*, Magyar Tudomány, 1997.
- Ricoeur P., *Temps et récit. Tome III. Paris: Éditions du Seuil*, in: Boda Zs., *A kommunárius elmélet: identitás, kultúra, értelmezés*, in: Szabó M. (szerk.), *Beszélő politika (A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete)*, Jászóveg Műhely Kiadó, 2000.
- Tengelyi László, *Élettörténet és sorseseemény*, Budapest, Atlantis, 1998.